

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

Jag undrar om inte Bremer och Wägner i sin syn på systerskapet stod varandra närmare än Death har urskilt, och om inte en av de viktigaste pusselbitarna finns i det avslutande kapitlet om det kvinnliga samvetet. Här preciserar Death i en betydelsefull idéhistorisk studie de kanske mest frapperande likheterna mellan dessa båda författare, och hon citerar Wägners förtjusta brev till Klara Johanson när hon våren 1948 hade blivit varse Bremers krav på »det kvinnliga samvetets supremati». För både Bremer och Wägner var det självklart att kvinnorna kunde hämta sin styrka ur ett särskilt samförstånd med Gud – ja, Bremer grundade sin idé om det kvinnliga samvetet på uppfattningen att kvinnan var Guds yngsta och därmed mest älskade varelse, ett sant matriarkalt tänkesätt som bör ha gjort Elin Wägner lycklig. Med utgångspunkt i *Hertha* analyserar Death elegant Bremers syn på förhållandet mellan Gud, kvinnan och hennes kallelse, och hon framhåller båda författarnas fundamentala tilltro till samhällsmoderligheten, till de unika kvinnovärden som ensamma kan förvandla och förnya vår allt mer söndertrasade värld. Och enligt min mening är det på detta djupare plan som Elin Wägner fortsätter att odla systerskapet efter besvikelse över de mera iögonenfallande kvinnogruppingarnas vanmakt och likgiltighet. »Varje historisk insats måste skjuta upp ur sina djupa rötter och vi visste inte att vi hade några», heter det apropå rösträttskampens kvinnor i *Väckarklocka*; och Elin Wägner kan sägas ha ägnat större delen av sin romanproduktion åt att försöka återknyta förbindelserna mellan dessa djupa och mäktiga rötter och samtidens kvinnor. Och framtidens.

Systerskapets ideal behöver alltså inte gestaltas explicit för att vara dynamiskt och levande. Över huvud taget representerar Deaths avhandling en något osäker balansgång mellan explicita och implicita läsningar, och denna osäkerhet blir desto mera förvånande eftersom hon inte bara är medveten om det betydelsefulla i att läsa mellan raderna i kvinnors texter utan också visar att hon kan göra det med spännande och engagerande resultat, framför allt i kapitlet om det kvinnliga skapandet. De föregående kapitlen om uppfostran och äktenskap har en viss tendens att bli kataloger över lösryckta teman, motiv och gestalter; och svårigheterna fördjupas genom att Death i de avslutande kapitlen återgår till denna sortens läsning, utan att ta någon större hänsyn till sina upptäckter och slutsatser om det kvinnliga skapandet.

I den diskussion av kvinnliga landskap som avslutar avhandlingens mittkapitel pekar Death på en parallell mellan den berömda scen som skildrar Hertha vid Trollhättefallen och den mera okända som gestaltar den lika förtvivlade Helga Wisbeck i fjällen. Death tar till Ellen Moers för att definiera det kvinnliga landskap som erbjuder »a place of feminine stocktaking, an atmosphere of apartness», och i fråga om Wägners *Helga Wisbeck* framhåller hon också kontrasten mot det rika höstlandskapet i romanens slutkapitel, ett landskap som är »life-affirming rather than life-denying». Mig förefaller det emellertid som om livsbejakelsen i det sistnämnda landskapet – en modern friluftsversion av Herthas Idunasal – är mera innehållsladdad än Death antyder. Landskapet kan rentav betraktas som den symboliska kulmen på den livstillvändhet som själva det kvinnliga skrivandet här genomgående representerar, precis som det gör i Wägners och Bremers verk över huvud,

och som framstår som en pregnant kontrast till patriarkatets destruktivitet.

I *Helga Wisbeck*, Wägners roman om en ensamstående kvinnlig läkare, förekommer praktiskt taget alla de stora teman som Death behandlar, och som hon också visar är de samlade resultaten på det omedelbara planet övervägande negativa. Romanens konventionellt uppfostrade och gifta kvinnor anser sig trots tyngande hustruplikter och otrohetsproblem inte ha det minsta gemensamt med den tappra skaran aktiva medsystrar, och huvudpersonens själsliga kval omger själva samhällsmoderidealet med en stundtals överväldigande pessimism. Men inte desto mindre är romanen som sådan enligt min mening ett dynamiskt kraftcentrum, det eggande alternativet både till den sortens roman som en av de mera välstuerade kvinnorna avnjuter i aftonlampans sken och till den som en manlig redaktör skriver för att blotta sanningen om kvinnorörelsens ledande gestalter. Och här är jag övertygad om att Elin Wägner för att ge sin skapelse ökad livs- och slagkraft avsiktligt griper tillbaka på Bremers *Hertha*. *Helga Wisbeck* är Wägners roman om »läkarinnan», om en Hertha i rösträttsrörelsens tidevarv, och vandringen från dödens landskap till livets är hennes mödosamma självförverkligande i den stora förmoderns fotspår, i samma patriarkat. Romanens – anonyme – präst får begravna och döpa och för säkerhets skull också gifta sig innan Wägner sätter punkt, men i ljuset av den fundamentala rytmen som Helga gestaltar liksom Hertha krymper fadersväldets representant lika ohjälpligt som ironiskt.

Death diskuterar Bremers och Wägners syn på kvinnlig prästvigning men tar inte upp den mera pockande parallellen mellan predikan och romanförfattande. Hennes avhandling ger en rad fascinerande detaljinblickar och aktualiserar på ett välbehövligt sätt Bremers och Wägners romaner; men dessa konstverk – som i sig själva erbjuder en oöverträffad subversiv utbildning, också för oss – förefaller mig ofta ha än mer radikala och nyskapande dimensioner än Deaths temaanalyser låter ana.

Helena Forsås-Scott

Ingrid Nettervik: *Ängslans bilder. Symbol och verklighet i Per Gunnar Evanders roman Uppkomlingarna*. Legenda. Borås 1984.

Ingrid Nettervik har i sin avhandling koncentrerat sig på en av Per Gunnar Evanders romaner, Uppkomlingarna från 1969. Ett av de fyra skäl därför som hon anför i inledningen är att romanen »är representativ för hela Evanders författarskap». Hon klargör också att avhandlingen »i första hand /är/ avsedd att vara ett symbolstudium» samt att hon främst menar sig »ha utfört ett verkcentrerat studium», utan att för den skull ha bortsett från att behandla författaren Evander »som konstnär och person» genom att vid sidan av textstudiet även utnyttja komparativa, psykoanalytiska och biografiska grepp. Ett studium av avhandlingen visar också att det inte endast är symbol och verklighet i Uppkomlingarna som insiktsfullt, ingående och klargörande behandlas. Flera avgörande och centrala inslag i Evanders författarskap, främst då i hans romaner och noveller, blir tydligt belysta, och Netterviks avhandling formar sig till en kunnig och djuplodande intro-

duktion i en rik och mångfasetterad men samtidigt både motiviskt och stilistiskt väl sammanhållen och sammanhängande värld som är Evanders återgivning av existentiella villkor i de senaste årtiondenas svenska verklighet.

Efter en klarläggande inledning kring avhandlingens syfte, valet av romanen Uppkomlingarna, forskningsläget och bakgrundsmaterialet samt en resonerande metodkommentar, följer ett kapitel om genrer och genrebestämning, om dokumentarism och dokumentärromaner, allt för att ringa in »den fiktiva dokumentärromanen» Uppkomlingarna. I nästa kapitel, rubricerat »Skuldproblematiken», söker Nettervik blottlägga det hon ser som huvudtemat i romanen om Hadar Forsberg: gestaltningen av »skuld och försoning» som hon menar utgör »den axel kring vilken romanens handling roterar» (s. 64). I det följande kapitlet diskuteras utförligt och ingående förhållandet mellan symbol och verklighet, något som också gett avhandlingen dess underrubrik. Detta långa kapitel, som är avhandlingens mittpunkt och tyngdpunkt, inleds med en utförlig genomgång av skilda symbolbegrepp och utmynnar i en utredning av de centrala symbolfunktionerna hos Evander och speciellt i romanen Uppkomlingarna. I ytterligare nästa kapitel diskuteras det svårfångade begreppet meta-roman. Med en uppdelning av begreppet i tre olika nivåer menar sig Nettervik kunna leda i bevis att metaïnslaget i romanen Uppkomlingarnas senare hälft berättigar att termen metaroman används om denna roman, liksom om ytterligare några av Evanders verk. I ett avslutande kapitel rubricerat »Representativiteten» klagörs slutligen hur både det fiktiva dokumentärgreppet och metaaspekten, liksom användandet av genomgripande symboler och centrala motiv som ångest, skuld, försoning och barndomsupplevelser återfinns i många av Evanders verk, varför Nettervik menar sig i sin avhandling »samtidigt ha givit en bild av hela Evanders författarskap» (s. 210).

Diskussionen av Ingrid Netterviks avhandling kan börja med genrebestämningen av Uppkomlingarna. Inledningens finns det en del att hämta i förteckningen »Källor och litteratur» på s. 255–258, där Evanders egna verk i olika genrer listas. Romanen Uppkomlingarna kallar Nettervik redan på s. 13 i avhandlingen för »Evanders fjärde roman», medan hon i not 15 på s. 214 skriver: »Man kan också benämna den hans tredje roman och hans fjärde stora prosaverk. Det kan synas mera korrekt (. . .).» Jag menar att det *är* mera korrekt. Debutverket Tjocka släkten (1965), som på s. 255 listas som första verk under rubriken »Romaner», är ingen roman utan en berättelse-samling och borde förtecknas under rubriken »Noveller» på s. 256. Nettervik talar också själv i not 33 på s. 244 om »tvillingen i Evanders berättelse (min kurs.) med samma namn (i *Tjocka släkten*)». Karin Petherick har också placerat Tjocka släkten under »Short stories» i den bibliografi (s. 140) som ingår i den synnerligen intressanta studie över Evander och hans författarskap som hon på engelska utgivit i Twayne's World Authors Series (nr 650) med titeln Per Gunnar Evander (Boston 1982). Jag menar också att den lilla boken Ensam på vinden med Pelle Kohlberg (1981), som omfattar blott 54 sidor varav ca 40 textsidor, men likväl av Nettervik listas under »romaner» på s. 255, snarare borde förtecknats under »noveller» – eller kanske, som hos Karin Petherick i hennes Evanderbok, under rubriken »Miscellaneous». Där har också Petherick placerat boken Anteckningar från ett obekvämt privatliv

(1976), som Nettervik av obegriplig anledning förtecknar under »noveller» på s. 256. Men i denna lilla samling ingår ett par bidrag som snarare är essäer eller uppsatser, t. ex. Då pappa min, som senare återkommer som en del av Evanders uppsats om Sandviken i STF:s årsbok Gästrikland (1982) samt Att finna sin distans i tillvaron, vilken tidigare tryckts som Mitt porträtt av mig i tidningen Vi 6: 1976 – och som av Nettervik placerats under rubriken »journalistik» på s. 257. Dessutom är ett av bidragen i boken, När ångesten, faktiskt en dikt, som under samma titel stod att läsa i BLM 3: 1976. Rubriken »dikter» letar man dock förgäves efter i Netterviks källförteckning, trots att hon på s. 124–129 i avhandlingen på ett mycket förtjänstfullt sätt diskuterar förhållandet mellan romanen Uppkomlingarna och de 9 prosadikter av Evander som trycktes i Sv D 21.12.1969.

Ännu en skillnad mellan Netterviks och Pethericks litteraturförteckningar förtjänar nämnas. Bland romaner skrivna och utgivna av Per Gunnar Evander upptar Petherick också romanen Lungsnäcken, med tillägget »under pseudonym Lillemor Holm», medan Nettervik blott listar denna roman bland »övrig litteratur» på s. 260 under författarnamnet Holm, Lillemor. I Netterviks avhandling nämns inte heller de skäl som Petherick anför i sin bok för att binda Evander även till romanen Lungsnäcken (s. 77–87). Karin Petherick skriver bl. a. (s. 86) om romanerna Fallet Lillemor Holm (1977) och Lungsnäcken (1977) att »weighing of inner and outer criteria establish beyond reasonable doubt (!) that both books were designed and executed by the same author». När Nettervik på s. 189 i sin avhandling dock nämner romanen Lungsnäcken och skriver att »författarskapet är i det sammanhanget en ovidkommande fråga. Avgörande är att *Lungsnäcken* gavs ut under Lillemor Holms namn», då borde hon både nämnt och diskuterat Pethericks avvikande uppfattning och de skäl hon anför.

I fråga om den intressanta diskussion som Nettervik för i sin avhandling om genrebegreppet och inte minst då om dokumentärromanen saknar jag ett omnämnande av P. C. Jersild och dennes roman Grisjakten (1968). Efter ett inledande genereresonemang baserat på Northrop Frye, E. D. Hirsch, Claudio Guillén och Asbjörn Aarseeth diskuteras från s. 33 och framåt begreppet dokumentärroman, varvid även uppsatser av Rolf Yrliid, Sven Linnér och Peter Hallberg åberopas. Av Hallberg dock endast Dokumentarisk berättarkonst i boken Romanteori och romananalys (1977), inte artikeln Dokument – engagemang – fiktion från Nordisk Tidskrift 2: 1970. En intressant skillnad mellan dessa båda uppsatser är att Jersilds Grisjakten diskuterades år 1970 men inte nämns år 1977. Redan Bengt Holmström hade i en recension år 1969 i Kvällsposten av romanen Uppkomlingarna (som inte omnämns av Nettervik) hävdat att Jersilds roman Grisjakten – en annan fiktiv dokumentärroman – /är/ den bok som Uppkomlingarna är närmast besläktad med». Om Jersilds Grisjakten skrev Peter Hallberg 1970 att den »är till själva formen dokumentär, en dagbok förd av byråchef Lennart Siljeborg». Fast denna är fiktiv påpekade Hallberg att »också vad som nämns är ofta autentisk verklighet» och exemplifierade med övergången till högertrafik m. m. Ännu år 1977, nu utan att nämna Jersilds dokumentärt utformade dagboksroman, skrev Hallberg om den litterära dokumentärromanen bl. a.: »I varianter som brevroman och dag-

boksroman (!) har diktaren valt en dokumentär form för ren fiktion», något som ligger rätt nära den definition som Nordwall-Ehrlow i sin avhandling *Människan* som djur ger av Jersilds Grisjakten: »dagboksroman med dokumentära inslag» (s. 107). I en översiktsartikel i *Nordisk Tidskrift* 7: 1971 av Björn Julén med rubriken *Dokumentärt – mer eller mindre*, som inte heller nämns av Nettervik, sägs om Grisjakten: »Det finns en autenticitet i dessa byråkratiskt stelbenta noteringar som ger boken en *dokumentär prägel* (min kurs.), understruken av direkta citat ur tidningsartiklar, (. . .)» Om byråkraten Siljebergs sammanbrott i slutet av Jersilds Grisjakten skrev Hallberg år 1970: »Läsaren får knappast klart för sig, att detta slut ligger på samma verklighetsplan som hela den föregående skildringen, eller om den snarare bör uppfattas som en feberdröm, en surrealistisk fantasi – eller som ren sinnesrubbing.» På ett likartat sätt skrev Björn Julén år 1971 om det överkliga slutet och Forsbergs sammanbrott i Evanders Uppkomlingarna: »Det är där den handfasta realismen löses upp i en mardrömsskildring (. . .). Det dokumentära har här förvandlats till åskådlig symbolik med skuldproblemet som den starkaste drivfjädern.»

Citatet från Hallberg och Julén visar, menar jag, att romanerna *Grisjakten* och *Uppkomlingarna* kan jämföras i sin egenskap av partiellt fiktiva dokumentärromaner men även som studier av en människas förvandling. Även Tom Hedlund sammanställer i sin bok *Mitt i 70-talet* (1975) dessa båda romaner genom att tala om dem som »pseudo-dokumentära romaner» (s. 11). En diskussion kring Jersild och romanen *Grisjakten* hade, menar jag, varit på sin plats i Netterviks kapitel om Uppkomlingarna som fiktiv dokumentärroman. Under rubriken »Förebilder» diskuteras däremot (s. 50 ff.) varför P. O. Sundmans *Undersökningen* (1958), trots vissa olikheter, är mer av en förebild för Evanders användning av dokumentärromanen än Sundmans Ingenjör Andréés luftfärd (1968) eller P. O. Enquists *Legionärerna* (s. å.). Där framhålls också Kafka som den troliga förebilden till mardrömsslutet med pojkar i källaren, och redan tidigare (s. 22–24) har Nettervik klargjort att Kafka, Sundman, Hemingway och Stig Dagerman i skilda avseenden får ses som Evanders läromästare. Till detta kommer nu en noggrann genomgång av likheter och skillnader mellan Evanders Uppkomlingarna och Kjell Sundbergs roman *Den förvirrade medborgaren* (1967), som Evander tidigare prisat i en recension.

Av intresse är också Netterviks klagörande (s. 47–50) att det i den fiktiva dokumentärromanen Uppkomlingarna även finns autentiska dokument. De nyckelplatslistor som romangestalten Forsberg som nattvakt följer visar sig vara författaren Evanders egna, helt autentiska listor, och bakom tortyrscenerna i bokens slutparti visar Nettervik att Evander nogga och utförligt byggt på den autentiskt dokumentära skriften 7 algeriska studenters vittnesmål om tortyren i Frankrike (1959). Fast egentligen hjälper ju den autentiska tortyrboken främst författaren Evander att låta sin romangestalt Forsberg skildra den inbillade tortyr han berättar om i sina romanfragment så illusoriskt att personundersökaren Evander fås att tro att tortyren verkligen äger rum, varigenom författaren Evander får läsarna att tro detsamma. Därmed är jag inne på en annan oklarhet som inte reds ut i Netterviks avhandling, nämligen vilka de centrala personerna i romanen Uppkomlingarna är. Liksom Nettervik vill jag betrakta Hadar Forsberg som

romanens huvudperson. Ändå finner jag i detta sammanhang en uppsats av Sven Linnér om P. O. Enquists Legionärerna, publicerad i *Den moderne roman* og romanforskning i Norden (1971), vara av intresse. Nettervik åberopar uppsatsen för en diskussion om stildrag (s. 44 f.) men har förbisett vad Linnér säger om författaren Enquists egen närvaro i romanen och dess konsekvenser: »Det kontinuerliga självkommenterandet gör författaren till romanens huvudperson.» Om huvudpersonen i Legionärerna kan sägas vara författaren Enquist, har författaren Evander i Uppkomlingarna i stället valt att låta en personundersökare med namnet Per Gunnar Evander stå för kommentarer och berättarurval. Men därmed förekommer ju ännu en viktig romangestalt i romanen Uppkomlingarna, som borde ha blivit föremål för samma uppmärksamhet av avhandlingsförfattaren som andra romangestalter. Genom att konsekvent behandla romangestalten Evander just som en romangestalt – i Uppkomlingarna såväl som i andra romaner där författaren Evander använder sitt eget namn om en av personerna i romanerna – kunde man komma förbi inte bara de självbiografiska problem som gärna uppstår kring Per Gunnar Evander utan även en del av metaromanproblematiken och andra problem som Nettervik behandlar. På tal om romanen *Berättelsen* om Josef (s. 194 ff.) inför avhandlingsförfattaren termen »författargestalt» om bokens Evandergestalt – tyvärr uppblandat med den fiktive författaren och ibland enbart författaren – och det är en term som kanske kunde använts även om den fiktive personundersökaren Evander i Uppkomlingarna. Önskvärt hade i varje fall varit att denna romangestalt ingående granskats och inte minst hur stor betydelse denna gestalt har för den bild av Hadar Forsberg som läsarna får.

Desto mer har Ingrid Nettervik att säga om Hadar Forsberg, både i kapitlet om skuldproblematiken och i det långa symbolkapitlet. Detta kapitel inleds med en mycket givande begreppsgenomgång baserad på symbolstudier av Monroe Beardsley, William Tindall, Ursula Brumm, Wellek & Warren, Northrop Frye och inte minst Paul Ricoeur samt av svenskar som Olle Holmberg, Ingvar Holm, Göran Hermerén och Inge Jonsson. Vi får en utmärkt utläggning om metafor, allegori och symbol samt ett klarläggande varför de två förstnämnda inte är tillämplbara på Evanders Uppkomlingarna, och därefter förs vi in i en grundlig genomgång av Evanders symbolvärld, hans »ängslans bildspråk». Härvid spelar också Freuds och Jungs symbolbegrepp en viktig roll, eftersom Nettervik redan inledningsvis (s. 22) pekat på Evanders studier av Freud, Jung samt Poul Bjerre (den senare tydligen »ingående», något som dock aldrig beläggs i avhandlingen). Inte bara vid de tillfällen som Nettervik själv i avhandlingen applicerar ett psykoanalytiskt synsätt, som t. ex. på s. 83–85 i kapitlet om skuldproblematiken och s. 110–111 i symbolkapitlet, utan genomgående i båda dessa centrala kapitel lyckas avhandlingsförfattaren göra en fängslande utredning av symbolerna i romanen Uppkomlingarna och skuldproblematiken hos Hadar Forsberg.

Dock menar jag att Ingrid Nettervik har överbetonat den roll som Forsbergs »förakt och svek mot kvinnor» enligt hennes läsart spelat för hans skuldkomplex, delvis beroende på att romanens kvinnogestalter, och därmed personundersökarens presentation av dem och deras relationer till Forsberg, inte blir tillräckligt belysta och disku-

terade i avhandlingen. Min uppfattning är också att barnsupplevelsernas betydelse är större och mer avgörande än Nettervik lyckas visa, och jag delar hennes uppfattning att »de onda minnena» spelar en gåtfull och central roll i romanen. Det är inte enbart så som sägs på s. 74 f. i avhandlingen att dessa kopplas till »olustkänslor i barndomshemmet» och »en generell känsla av vantrivsel» samt till skuld-känslor för att Forsberg övergivit barndomslandskapet. Snarare utsäger »de onda minnena» att han vantrivdes starkt som barn, emedan han aldrig fick den kärlek, värme och trygghet han behövde och som han i stället sökte och fann i den episod som återges redan på s. 11 i romanen, då föräldrarna fann den lille Hadar tryggt sovande i värmen hos en kalv i spiltan. Värme och trygghet letade han efter hela sitt liv, bl. a. hos de många kvinnor han sökte sig till, och min tes är att det kanske var värme och trygghet han sökte och fann just i dödsögonblicket i källaren. På s. 130–134 presenterar Nettervik på ett utmärkt sätt källarens symboliska betydelse och kopplingar till en vedbod i barndomshemmet och menar att döden »slutgiltigt befriat Hadar från de plågsamma onda minnena, med sin död har han sonat sina förbrytelser och blivit kvitt sin skuldbörda.» Ännu i döden har han i sin hand det tidtagarur som Nettervik klagör är en modern dödsymbol (s. 148) men också förknippar med »hotfullhet» (s. 150). Jag menar att talet om hotfullhet snarare borde utbytas mot »trygghet». I romanen får vi veta att Hadar som död ligger »intill väggen mot pannrummet» och att han haft med sig det tickande tidtagaruret. Enligt min läsart försvinner de onda minnena just emedan Hadar Forsberg äntligen, vid pannrummets varma vägg och med trygghetens tidtagarur i sin hand, kan få somna in, utan huvudvärk, utan »onda minnen», just emedan han tror sig ha återfunnit en plats som påminner om värmen och tryggheten hos kalven i barndomens spiltan, den kalv vars hjärta tickade lika tryggt som det tidtagarur han nu kramar. Med denna avvikande tolkning vill jag också illustrera riktigheten i två av Netterviks huvudteser i avhandlingen: om »textens mångfald» och om »symbolernas mångtydighet».

Avslutningsvis vill jag framhålla att vi i det sista kapitlet i avhandlingen, med rubriken »Representativiteten», får många intressanta synpunkter och spännande infallsvinklar även i Evanders övriga prosaverk – hela tiden med Uppkomlingarna som referensroman. Här som tidigare framhåller Nettervik också starkt enheten och konsekvensen i Evanders författarskap, samtidigt som hon pekar på variationerna, de ständigt nya varianter han finner för sin presentation av återkommande existentiella frågor. Anders Bergsten däremot tyckte sig i en artikel i Studiekamraten 4/5: 1976 urskilja tre skilda perioder i Evanders författarskap och summerade dem så här: »Från absurdism via pseudodokumentarism till realism: så kan Per Gunnar Evanders väg skisseras i summarisk form.» Enligt ett liknande synsätt delade Karin Petherick upp sin bok om Evander i tre avdelningar: Chapter 2: Beginnings, Chapter 3: Consolidation (med början i Uppkomlingarna), och Chapter 4: Popular Success (börjar med Det sista äventyret). Detta kommenteras inte av Ingrid Nettervik i hennes avhandling. I stället hävdar hon att romanen Uppkomlingarna är representativ för allt som Evander skrivit och att hans författarskap »framstår som en värld för sig» genom »den fiktion av ett eget universum som han bygger upp». Jag är efter studiet av denna avhandling benägen att

hålla med Ingrid Nettervik. På djupet hänger allt samman i Evanders värld, det är som i den Ekelöfdikt som avslutningsvis citeras i avhandlingen: »alla trollskogens träd är ett enda».

Ingrid Nettervik har med sin avhandling om Per Gunnar Evander lagt en välskrivna, fängslande och solid grund för kommande och spännande fortsatta studier i ett redan omfattande författarskap.

Gunnar Eidevall

Anders Olsson: *Ekelöfs nej*. Bonniers, Sthlm 1983.

»Denna bok vill vara prismatisk, den söker helheten genom en följd av perspektivväxlingar», förklarar Anders Olsson inledningsvis i sin djupsyftande doktorsavhandling *Ekelöfs nej*. Han fullföljer denna avsikt ur olika tematiska och språktekniska infallsvinklar men vidgar också den ekelöfska atmosfären genom att föra in bilder, handskrivna kommentarer och teckningar av författaren på boksidornas fria utrymmen. Då hans egna noter innehåller en stor del av det väsentliga materialet, är det behagligt att strax ha dem för ögat i marginalerna.

Den grafiska utformningen har med konstnären Jan Häfströms bistånd gjort boken till ett sällsynt vackert och stimulerande exemplar i avhandlingsfloran. Som forskningsbidrag är den allt som allt av ovanlig kvalitet och skriven med fin lyhördhet för poetiska nyanser.

Det stora porträttet av Ekelöf på försättsbladet härstammar från hans sista dagar i livet och ger ett pågått och strängt, demoniskt intryck. Valet har givetvis skett för att stödja avhandlingens titel, *Ekelöfs nej*, den luciferiska sidan av hans jag, men denna är inte allena rådande, och nej et leder associationerna mot »en radikal nihilism», som Olsson talar om i en föregående studie, »Mälden mellan stenarna», i boken med samma titel (1981, s. 18). Avhandlingstextens oklanderliga uttryck för tesen, Ekelöfs »via negativa», förefaller mig vida bättre än titeln överensstämma med hans egentliga uppfattning. Det finns skäl att återkomma till detta.

I det inledande kapitlet preciserar Olsson sin ställning till föregångarna. Texten har inte ägnats tillräcklig uppmärksamhet och man har inte undersökt om motivet har någon »signifikans» för diktens uppbyggnad». (s. 14). Som enda undantag nämns Bengt Landgrens *Den poetiska världen*. 1982. Olsson har därför själv valt termen »tema», som definieras i enlighet med J.P. Richards uppfattning i *L'Univers imaginaire de Mallarmé*, 1961, d.v.s. som »konkret organisationsprincip» för texten.

Metodiskt följer emellertid Olsson inte Richard helt och hållet utan ansluter sig till J. Derridas kritik. Han anser sålunda, att i en ren tematisk analys (alltså av ledmotivet i vanlig mening?) finns »en tendens att bortse från texternas konkreta gestalt i sökandet efter den tematiska 'infrastruktur' som ligger under hela författarskapet».

För att undvika de problem som han menar uppstår vid konfrontationen med författarskapets utveckling och den läsning en sådan metod kan medföra, vill han varva den tematiska analysen med undersökningar av Ekelöfs teknik och sätta in »en tidsaxel». Jag kan dock inte finna, att han tillämpar ett ordinärt kronologiskt tillvägagångssätt ens